

FOLIA SCANDINAVICA
VOL. 22 POZNAŃ 2017
DOI: 10.1515/fsp-2017-0001

LINGUISTICS

HVORDAN SKILDRES GENERISITET I NORSK FAGLITTERATUR?

ANNA KUREK

Adam Mickiewicz University in Poznań

ABSTRACT. This paper aims to examine how genericity is described in the Norwegian specialised literature concerning Norwegian Bokmål. Genericity is a grammatical (and to some extent semantic) phenomenon that can be expressed in different ways. In Germanic languages, including Norwegian, genericity is expressed by the use of both definite and indefinite articles, as well as bare nouns. In Norwegian, all five noun forms (namely bare noun, indefinite and definite singular forms and indefinite and definite plural forms) can be used to express a generic reference. The choice of a given noun form depends mainly on the context and the verb phrase used in a sentence. The examined materials discuss the phenomenon in a rather cursory way. Examples presented in the analysed books are mainly artificial and/or translated from the world literature on the subject. Such approach to the problem shows the lack of corpus-based research on genericity in Norwegian, which can be an interesting area to work on.

PRESSto.

1. INNLEDNING

Setningene (1) *Bil* er et kjøretøy og (2) *En katt* har myk pels (Borthen, 2003:31) har generisk betydning selv om det forekommer to forskjellige former av substantivet i dem – en naken form og en ubestemt entallsform. Også i setningen (3) *Elefantene* er planteetende (Østbye og Hansen, 2014) forstår vi at det generelt er alle elefanter som spiser kun planter og ikke bare en bestemt gruppe elefanter som gjør det. Alle de ovennevnte ytringene forstås som generiske i den betydning at de uttrykker en sannhet som gjelder alle biler, alle katter og alle elefanter. For en norsklærer kan det ofte bli uklart hva som gjør at både (1), (2) og (3) refererer til klasser/arter uavhengig av de tre forskjellige formene av substantivet som anvendes i eksemplene eller hvorfor

det kan i noen sammenhenger brukes nesten alle fem former av et substantiv¹, mens i andre er det for eksempel bare én eller to som passer.

Denne artikkelen tar for seg generisitet i norsk og hvordan det grammatiske fenomenet skildres i faglitteraturen, og særlig i håndbøker for norsk som andrespråk. Både faglige kilder og bøker som omhandler norsk som andrespråk fokuserer veldig mye på det grammatiske aspektet ved språket. Derfor antas det at generisitet, som selv er et grammatisk fenomen, bør nevnes der og beskrives til en viss grad².

Valg av håndbøker for norsk som andrespråk ble også gjort av en annen grunn – hovedoppgaven til den type litteratur er å gi en slags veiledning angående språkbruk, mens faglitteratur rettet mot morsmålsbrukere kan beskrive selve naturen til fenomenet og ikke dets praktiske bruk. Det bør også nevnes her at norske grammatikkbøker og språkvitenskapelige bøker ikke sidestilles i undersøkelsen. Forfatteren er klar over at kildenes mål og struktur er så forskjellige at de ikke kan sammenlignes eller analyseres på samme nivå. Referanse til begge typer faglitteratur har en annen funksjon i artikkelen, nemlig den gjør det mulig å få en oversikt over tilgjengelig materiale angående fenomenet generisitet i det norske språket. En sann tilnærming til problematikken gjør det mulig å bestemme om det forekommer noen retningslinjer eller generelle tendenser, rettet både mot morsmålsbrukere og andrespråkstudenter. Artikkelen bør ikke forstås som en uttømmende analyse av fenomenet, men heller som en innledning til problematikken og videre forskning på feltet.

2. BEGREPET GENERISITET

La oss begynne med selve begrepet generisitet, dets definisjoner og tolkninger. Siden publisering av det største verket om generisitet, nemlig *The Generic Book* (Carlson og Pelletier, 1995), har begrepene brukt i forskningen på feltet blitt standardisert. Der deles generiske utsagn i to hovedgrupper – de refererer enten til arter eller beskriver en generell egenskap³ (jf. Carlson og Pelletier, 1995:2-3). Disse to tolkningene av generisitet er blitt til de mest universielle og brukes av de fleste forskerne i dag. Det bør likevel nevnes at det finnes en del andre teorier angående generisitet som kanskje ikke stemmer med

¹ På norsk finnes det følgende former av et substantiv: ubestemt form entall (*en bil*), bestemt form entall (*bilen*), ubestemt form flertall (*biler*), bestemt form flertal (*bilene*) og en såkalt *naken* form (*bil*).

² Det er verdt å understreke her at jeg bare skal se på kildene skrevet på bokmål og/eller angående bokmål. Jeg tar hensyn til verk av bl.a. Marit Julien (2005), men skal ikke bruke eksemplene derfra som er skrevet på nynorsk.

³ I noen av undersøkelsene er det også snakk om forskjellige subtyper av generiske uttrykk, se f.eks. Carlson og Pelletier (1995), Mari mfl. (2013). I denne artikkelen fokuserer jeg kun på den mest generelle inndelingen av generiske utsagn i to undergrupper.

disse presentert i *The Generic book*.⁴ I denne artikkelen velger jeg bevist å anvende de ovennevnte tolkningene av generisitet foreslått av Carlson og Pelletier.

Man regner med at generiske utsagn av den første typen ikke er bundet til en gitt tidsperiode siden de beskriver karakteristiske trekk ved en art eller en gruppe individer (se f.eks. Ionin mfl. (2011:964-965) og Pelletier (2010:7) mfl.). Dette innebærer at generiske setninger er tempusløse og tidløse, dvs. de bør være gyldige til enhver tid (Lyons, 1977:194). Hvis vi forstår generisitet på den måten, kan vi anta at man kun bør anvende presens i generiske utsagn, men dette er ikke alltid tilfelle. Vi kan lett forestille oss utsagn som gjelder alle representanter av en art, men som er uttrykt i preteritum, f.eks.

(4) *Dinosauren* var et vennlig dyr.⁵ [eng. The dinosaur was a friendly beast] (op.cit.)

Uttrykket i (4) forstås generisk selv om det refererer til en tidsperiode i fortiden. Dette betyr imidlertid ikke at dinosaurene var vennlige dyr bare på den tid da de levde. Utsagnet innebærer bare at den som snakker, synes dinosaurene døde ut (en handling i fortiden) så det bør anvendes preteritum til å snakke om dem (siden de ikke lenger er i livet) (op.cit.). De karakteristiske trekkene ved dinosaurene har ikke endret seg så vi kan anta at de ville ha vært vennlige dyr hvis de ennå hadde levd.

La oss gå over til den andre typen generiske utsagn, altså habituelle setninger. Som sagt beskriver de handlinger som gjentar seg eller vaner som mennesker har. Den andre typen generisitet som beskriver regelmessige handlinger kan illustreres med følgende eksempler:

(5a) *Hunder* bjeffer. [eng. Dogs bark]

(5b) *Brannmenn* er vanligvis intelligente. [eng. Firemen usually are intelligent]
(Mari mfl., 2013:13-16)

Eksemplet (5a) beskriver noen generelle egenskaper ved hunder og deres vanlige oppførsel, mens setningen (5b) beskriver noe som pleier å være en egenskap ved brannmenn. I den type generiske setninger kan det forekomme tidsadverb som *ofte*, *vanligvis*, *alltid* mfl. som understreker at en gitt handling gjentar seg. Disse setningene kaller vi for *habituelle setninger* (fra engelsk *habitual sentences*; se f.eks. Rimell (2004:664-665)). Det er også verdt å nevne her at habituelle setninger beskriver noe som skjer ofte eller vanligvis, men ikke

⁴ Boneh og Doron (2013) avslører habituelle setninger som type generisitet (Mari mfl., 2013:176). Her følger jeg inndelingen foreslått hos Carlson og Pelletier (1995).

⁵ Jeg skjønner alvoret ved å bruke eksempler oversatt fra engelsk siden de nødvendigvis ikke behøver tilsvare de norske når det gjelder bruk av de enkelte substantivformene. Eksemplene ble tatt fra den velkjente faglitteraturen innen feltet og de regnes som mest representative innen skildring av generisitet i språket. Derfor bruker jeg dem i denne artikkelen.

nødvendigvis alltid. Hvis det f.eks. finnes en hund som ikke bjeffer, kan den fortsatt ha alle andre trekk som gjør den til en fullverdig hund. Samme gjelder en brannmann som ikke nødvendigvis er intelligent – han kan fortsatt kalle seg for brannmann selv om han mangler én stereotypisk egenskap ved utøverne av dette yrket.

Generisitet er et fenomen som det er forsket veldig mye på, særlig i den anglosaksiske verdenen. De fleste kildene gjelder sånne språk som engelsk, tysk, fransk (se f.eks. Carlson og Pelletier (1995), Mari mfl. (2013), Oosterhof (2008), Pelletier (2010)). Blant forskning på feltet i Skandinavia bør det nevnes bl.a. Borthen (2003), Carlsson (2012) og Dyvik (1979). Siden temaet på denne undersøkelsen er generisitet i norsk, skal jeg nå se nærmere på de tilgjengelige norske kildene og se hvordan problemet drøftes i disse verkene.

3. NORSKE KILDER OM GENERISITET

Som sagt uttrykkes generisitet på forskjellige måter. Mens på engelsk har vi en del regler gjeldende bruk av de enkelte formene av substantivet⁶, er dette ikke så klart i det norske språket. Et eksempel på dette finner vi hos Kulbrandstad (1998:121) der det presenteres følgende setninger med generisk betydning:

- (6a) *Is* smelter ved 0°.
- (6b) Du må kunne stole på *en venn/venner*.
- (6c) De skriver stil om *katten*.
- (6d) Samler du på *frimerker*?
- (6e) *Dinosaurene* døde ut for 60 millioner år siden.

Eksemplene kommenteres slik av forfatteren: I tilfeller hvor substantivet ikke refererer til noe spesifikt eksempler, men til hele arten, brukes dels bestemt, dels ubestemt form (op.cit.). Dette viser tydelig at det uansett må være noen vilkår som bestemmer over hvilken form av substantivet en kan bruke (bestemt eller ubestemt) i en gitt situasjon til å uttrykke noe generisk. Hva er disse vilkårene? I denne delen av artikkelen skal jeg se nærmere på noen norske grammatikkbøker for å se om man finner svar på dette spørsmålet der.

⁶ Se f.eks. Carlson og Pelletier (1995), Hawkins (1978), Mari mfl. (2013).

3.1 BRUK AV BESTEMT OG UBESTEMT FORM AV SUBSTANTIVET⁷ – NOEN FORMELLE REGLER

Når man skal bestemme hvilken form av substantivet som kan anvendes i uttrykk med generisk betydning, må man først analysere bruken og funksjonene av de forskjellige formene av substantivet. Den mest generelle regelen sier at ubestemt form av substantivet betegner noe nytt i utsagnet eller noe som er ukjent av den vi snakker til (jf. Mac Donald (1997:15-16)), f.eks. (7a) *Jeg har en katt* eller (7b) *De har kjøpt et hus*. Setningene viser tydelig at den ubestemte artikkelen anvendes her for å introdusere en ny ting. Omvendt er det med den bestemte formen av substantivet – den betegner ting, handlinger og fenomener som vi kjenner til eller som vi allerede har snakket om tidligere (Golden mfl., 2008:42), f.eks. (8a) *Katten heter Ole* eller (8b) *Huset ligger i Oslo*. Her antar vi at den som vi snakker med vet hvilken katt vi mener eller hvilket hus vi snakker om.

I tillegg til disse to reglene finnes det en del ord og uttrykk som krever en ubestemt form av et substantiv som følger f.eks. karakteriserende substantiver som *en vinnertype*, *et geni* (op.cit.:40) eller adjektiv som står foran substantivet (*et hvitt hus*). Når det gjelder bestemt form av substantivet brukes den f.eks. når vi beskriver objekter som er eneste i sitt slag som *jorda* eller *sola*, og når vi snakker om noe som er alminnelig kjent som *radioen*, *kongen* o.l.⁸

Noen få regler gjeldende bruk av artiklene finner vi også i den engelske boken *Norwegian. An Essential Grammar* (Strandskogen og Strandskogen, 1995). Der understrekes det at *the definite article is used in a connection with a particular type or species of animal or object* (op.cit.:52), men også at den bestemte artikkelen kan utelates når vi snakker om noe som er alminnelig kjent eller er et generelt utsagn som i eksemplet (6a) *Is smelter ved 0°*.

Presentert på den måten virker det som om bruk av de forskjellige artiklene i norsk er enkelt og velregulert. Likevel er det litt mer komplisert enn det ser ut til å være. Særlig fordi de noen få reglene som nevnes i faglitteraturen gjelder ensåkkalt spesifikk bruk av substantivene, ikke generisk.

⁷ Utelleglige substantiver som *is*, *vann*, *metall* o.l. brukes ofte i naken form som enten kan forutsette en generisk tolkning eller en eksistensiell tolkning (Delsing, 1993:41). En eksistensiell tolkning vil si at man snakker om mengde (dette kan illustreres ved tilsetning av determinativet *litt*), mens den generiske tolkningen innebærer en referanse til noe generelt (f.eks. *Vann koker ved 100°*).

⁸ Denne artikkelen har ikke som formål å beskrive detaljert alle de formelle reglene om bruk av artiklene. De oppgitte eksemplene skal bare vise et forskjell på spesifikk og generell referanse.

3.2 SPESIFIKK VS. GENERISK REFERANSE

Spesifikk bruk av et substantiv (kalt også for en spesiell referanse) er en betegnelse som referer til en gitt objekt en snakker om, ikke alle objekter av en gitt klasse eller gruppe. I boken *Spørsmål om grammatikk* leser vi om generell og spesiell referanse⁹. Der understrekes det at *ubestemt form kan vise til noe generelt, bestemt form til noe spesielt* (Mac Donald, 1997:17). Beskrivelsen likner veldig mye på denne som vi finner hos Golden mfl. (2008:41). *Noe generelt* forstås vanligvis som en klasse, en art eller en gruppe objekter karakterisert ved noen trekk som er typiske for den gruppen. Hos Mac Donald (2008:15) illustreres det slik:

(9a) *Fisk* er godt.

(9b) *Fisken* er god.

(10a) *Grønnsaker* er bra.

(10b) *Grønnsakene* er bra.

De ubestemte formene i (9a) og (10a) viser til noe generelt, altså alle fisk og alle grønnsaker. Derfor kan vi si at den ubestemte formen her har en generisk referanse, mens eksemplene (9b) og (10b) refererer henholdsvis til en konkret fisk og noen konkrete grønnsaker. Det bør markeres at en spesifikk bruk av et substantiv står i motsetning til den generelle bruken, men dette betyr imidlertid ikke at bestemt form av substantivet alltid betegner en spesiell referanse, mens den ubestemte formen alltid innebærer generisk betydning. Så enkelt er dette ikke.

I de beskrivelsene og eksemplene ovenfor fokuserte vi bare på to former av substantivet, men som sagt kan substantivene i norsk forekomme i fem forskjellige former som har forskjellige betydninger og anvendelser. Mangel på den type opplysning og detalj kan forklares med det at de omtalte grammatikkbøkene er egnet som håndbøker for norsk som andrespråk. La oss da se på de kildene som omhandler norsk fra et annet perspektiv, nemlig grammatikkbøker for morsmålsbrukere av norsk og språkvitenskapelig faglitteratur.

Det mest omfattende og detaljerte verket om norsk grammatikk er *Norsk referansegrammatikk* av Faarlund mfl. (1997). Blant de formelle reglene angående substantiv og dets former, finner vi her en mer omfattende og bearbeidet oversikt over mulige generiske anvendelser av et substantiv. Først og fremst nevnes det i boken selve oppslagsordet *generisitet* som vi også kan finne i bokens register. Noe som ikke var tilfellet i de andre omtalte håndbøkene.

⁹ Hos andre er det snakk om spesifikk og ikke-spesifikk referanse (se f.eks. Faarlund mfl., 1997; Lyons, 1977), generisk og spesifikk bruk av substantiv (Golden mfl., 2008 og Kulbrandstad, 1998), generell og spesifikk referanse (Mac Donald, 2009) mfl.

Begrepet *generisk referanse* forekommer fire ganger i registret. Først nevnes begrepet i slutten av det første kapitlet som heter *Grunnbegreper*. Der leser vi at:

En spesiell type referanse er **generisk** referanse, som i *Ulven er et rovdyr*. Denne typen referanse forekommer ved substantiver både i entall og flertall, bestemt og ubestemt form:

(11a) *Ulven* er et rovdyr.

(11b) *En ulv* er et rovdyr.

(11c) *Ulvene* er rovdyr.

(11d) *Ulver* er rovdyr. (Faarlund mfl., 1997:52)

Som i de ovennevnte eksemplene, også her nevnes det bare fenomenet ved å gi noen eksempler på det, men uten å forklare forskjeller mellom de fire brukte formene. Det er heller ikke snakk om det er mulig å bruke naken form av substantivet som generisk, selv om det er påstått hos andre (se f.eks. Borthen, 2003:30-32).

Etter den første og ganske overfladiske beskrivelsen av generisk referanse, følger det andre henvisninger til temaet. I delkapitlet *Substantivfraser med generisk referanse* (Faarlund mfl., 1997:293) refereres det igjen til eksemplet om en ulv, nemlig (11b) og (11d). Der leser vi igjen at det er både bestemt og ubestemt form av substantivet som kan danne en generisk referanse, både i entall of flertall, som vist i eksemplene. I tillegg til det påstår forfatteren at det også er mulig å anvende nakent substantiv som generisk. Dette illustreres med følgende eksempel:

(12a) Hos baktamanene spiser aldri *mor, far* og *barn* et eneste måltid sammen.
(op.cit.:292 etter Barth, 1980)

I setningen ovenfor ser vi at ordene *mor, far* og *barn* brukt i naken form har generisk betydning – det er alltid sånt at familiene i denne folkegruppen ikke spiser sammen. Selv om det ikke er ubestemt form som anvendes her, forstår vi klart at det refereres generelt til alle representanter av en gitt gruppe og ikke til en konkret mor, konkret far og konkret barn. Det er også verdt å nevne at navn på familiemedlemmer er spesielle på den måten at de oftest brukes i naken form, som i eksemplet (12a), bestemt form entall og med possessiv pronomen (jf. Dahl og Koptjevskaja-Tamm, 2001:204). De regnes som egennavn og dette innebærer bruk av bestemt form (da referer substantivet til én konkret person) eller uten artikkel (op.cit.:205). Den ovennevnte setningen kan tolkes på to ulike

måter og er derfor ikke det beste eksemplet man kunne bruke til å definere generisitet.

Selv om vi nå ser at det faktisk er alle fem former av substantivet som kan uttrykke generisitet, kan formene ikke brukes om hverandre i absolutt alle tilfeller. Oftest bruker man bestemt form entall for å skape en generisk referanse (op.cit.:293) som i setningen (11a) ovenfor. Det er noe som står i motsetning til regelen om en spesifikk og ikke-spesifikk referanse, der den bestemte formen skulle referere til noe kjent eller noe konkret, se eksemplene (9b) og (10b) ovenfor. Hvordan kan man skille mellom disse to betydningene da? Kan det være selve konteksten som er avgjørende her¹⁰? I setningene (9b) og (10b) er det også formen av adjektivet som lar oss se forskjellen mellom et generisk utsagn om alle fisk som er gode og om en konkret fisk som er god. Ved å tolke den type setninger bør man også være oppmerksom på at den slags predikativer kan brukes til å uttrykke semantisk predikat, dvs. at det å spise fisk er godt (jf. Hagen, 2002:119).

Uansett konteksten er naken form av substantivet den formen som sjelden forekommer som generisk, og den kan vanligvis byttes mot en ubestemt eller bestemt form entall (jf. Dahl og Koptjevskaja-Tamm, 2001). I noen tilfeller, særlig når det er snakk om en karakteristisk egenskap ved en art eller en klasse, brukes det heller ubestemt form entall som i eksemplene nedenfor:

(13a) En katt har myk pels.

(13b) * Katt har myk pels.

(13c) En bil er laget av metall.

(13d) * Bil er laget av metall. (Borthen, 2003:31)

Setningene (13b) og (13d) regnes som ukorrekte siden de ikke har en generell tolkning som formene *en katt* i (13a) og *en bil* i (13c). Likevel oppgir forfatteren et annet eksempel der naken form brukes som en generisk referanse, nemlig:

(14a) Bil er et kjøretøy.

(14b) Datamaskin er et nyttig hjelpemiddel. (op.cit.:31)

Hva er forskjellen på (14b) som er ukorrekt og (14a) som er korrekt? Ifølge Borthen er setningen (14a) korrekt fordi den uttrykker noe som gjelder absolutt

¹⁰ Bortsett fra konteksten, finnes det en del andre faktorer som påvirker generiske utsagn. Hos Hagen (2002) nevnes det også at endring i ordstilling kan hindre generisk tolkning, f.eks. ved tilfelle av flytende totalkvantorer som kun tolkes generisk når de står i attributiv stilling i en setning (Hagen, 2002:217).

alle biler – de er et kjøretøy, mens (13b) regnes som ukorrekt siden ikke alle katter har myk pels. Det er bare en egenskap som gjelder de fleste kattene, men vi kan godt forestille oss en katt som ikke oppfyller dette kravet, men som fortsatt er en representant for arten. Likevel kan vi imidlertid ikke kalle noe for en bil hvis denne tingen ikke er et kjøretøy – det å være et kjøretøy er en nødvendig egenskap som en gitt ting må ha for å være en bil.

Naken form kan også opptre i setninger der nakne substantiver ikke referer til et gitt objekt, men som er en del av et generisk utsagn, f.eks.:

(15a) Kari kjører (alltid) *bil* til jobben.

(15b) Man bør bruke *jakke* om vinteren. (op.cit.:32)

Setningen (15a) er generisk fordi Kari pleier å kjøre bil til jobben så det er ikke selve bilen her som uttrykker en generisk referanse. I tillegg brukes det tidsadverb *alltid* i setningen. Noe som kan skape en generisk referanse i habituelle setninger ved å understreke at noe gjentar seg eller skjer ofte nok til å bli kalt for en vane. Samme tilfellet har vi i eksemplet (15b) der det er selve handlingen som uttrykker generisitet, ikke substantivet *jakke*.

En sånn bruk av naken form viser til en semantisk funksjon av et substantiv i en gitt setning, men uttrykker ingen referensiell funksjon (Faarlund, 1997:293). Nakne substantiver oppfyller denne funksjonen også når de forekommer etter verb som *ha, få, skaffe seg* o.l. som i eksemplene nedenfor:

(16a) Vi har ikke *bil*.

(16b) Han har høy *feber*.

(16c) Vi har tatt opp *lån*.

(16d) Jeg har bestilt *time*. (op.cit.:293)

Et annet aspekt ved generisitet er ubestemt pronomen *man* som kan brukes til å uttrykke en generell sannhet som gjelder alle (eller nesten alle) mennesker. Pronomenet er spesielt i den betydning at det kun uttrykker en generisk referanse¹¹. Samme funksjon og betydning har determinativet *en* som i eksemplene nedenfor:

(17a) *Man* vet ikke hvorfor dinosaurene døde ut.

(17b) Det som overrasker *en*, er intensiteten i protestene. (op.cit.:344)

I noen tilfeller, særlig i direkte henvendelser, brukes det også pronomenet *du* i en generell og allmenn betydning:

¹¹ Pronomenet forekommer bare i bokmål og kan opptre bare som subjekt. (Faarlund mfl., 1997:344)

(18a) *Du* kan bli usikker på et fremmed språk, selv om *du* mener *du* kan det.
(Golden mfl., 2008:53)

(18b) *Du* skal ikke stjele. (Faarlund mfl., 1997:324)

Setningen (18a) forstås som en generell referanse – alle (eller de fleste) som lærer et fremmed språk kan være litt usikre. Den type referanse er generisk bare i en del sammenhenger, altså når vi forstår at det ikke er snakk om en gitt person som i eksemplet ovenfor, men om alle som lærer et språk og som er i denne situasjonen. Samme observerer vi i setningen (18b) der man forstår med en gang at regelen gjelder alle – mennesker skal ikke stjele i det hele tatt.

Pronomenet *vi* kan også anvendes i en del generelle utsagn, og da har pronomenet samme betydning som *man* eller *oss alle*. La oss se på noen eksempler:

(19a) *Vi* vet ikke hvorfor dinosaurene døde ut.

(19b) Så har *vi* to russere på de neste plassene. (Faarlund mfl, 1997:325)

I setningene (19a) og (19b) forstås pronomenet *vi*¹² ikke som en gitt gruppe mennesker, men som samfunnet generelt – det er ikke klart (for oss alle) hvorfor dinosaurene døde ut. Her ser vi at setningene (19a) og (19b) uttrykker noe generisk siden de også kunne uttrykkes ved bruk av pronomenet *man* eller determinativet *en* (særlig setningen (19a)).

Hos Dyvik (1979) finner vi en beskrivelse av generisitet i teksten *Omkring fremveksten av artiklene i norsk* som omhandler bestemthet fra et historisk perspektiv. I artikkelen gis det også følgende eksempler på uttrykk som kan ha generisk betydning¹³:

(20a) *Én svale* gjør ingen sommer.

(20b) *En elefant* har snabel.

(20c) (*De*) *mennesker som gjør slikt*, er umoralske.

(20d) *Den mann som kunne myrde Hansen*, må ha vært gal.¹⁴

¹² I Faarlund mfl. (1997:325) nevnes det også et såkalt *journalistisk vi* som i en viss grad også har en allmenn betydning.

¹³ Forfatteren understreker at de ovennevnte eksemplene kan også leses som spesifikke hvis de forekom med dobbelt bestemmelse istedenfor enkelt bestemmelse, f.eks. *de menneskene, den mannen, den hesten* osv. (op.cit.:48).

¹⁴ En utbygd nominalfrase omhandles også hos andre, f.eks. *Whoever killed Smith is insane* (Lyons, 1977:186). Det diskuteres også om den type fraser har generisk referanse eller ikke. Her går jeg ikke dypere inn på dette og betrakter utbygde nominalfraser som generiske.

(20e) Vis meg *den hest som løper fortere enn min*.

(20f) *Den elev som opptrer i miniskjørt*, blir utvist. (Dyvik 1979:47)

Blant eksemplene med unik referanse, ikke-unik referanse, spesifikk og ikke-spesifikk referanse, nevnes det også i artikkelen at visse former (f.eks. ubestemt form entall) kan ha både ikke-spesifikk referanse og generisk lesning. Ifølge Dyvik er generisk lesning av en setning *et kontekstbetinget særtilfellet av ikke-spesifikk referanse; den forutsetter bl.a. subjektposisjon¹⁵ og tempus presens¹⁶* (op.cit.:48). For å vise forskjellen mellom en generisk betydning og en vanlig ikke-spesifikk referanse, gir Dyvik følgende eksempler:

(21a) *Elefanten* har snabel.

(21b) *Elefanten* er utryddet i India.

(21c) * *En elefant* er utryddet i India. (op.cit.:48)

Her ser vi at eksemplet (21a) forstås som generisk siden det beskriver et trekk karakteristisk for alle elefanter (de har snabel), mens (21b) er en ikke-spesifikk referanse siden den viser til elefantene som levde i India. Dette betyr at *elefanten* i (20b) er et begrenset begrep siden det omhandler kun én gruppe elefanter, men den gruppen forstås likevel som en art. Derfor er det umulig å anvede en ubestemt entallsform av substantivet i dette tilfellet (jf. op.cit.:48).

En annen tilnærming til bruk av bestemt form entall finner vi hos Halmøy (2016). Der påstår forfatteren at bestemt form flertall brukes oftere til å referere både til såkalte super-klasser (eng. *super-kinds*) og sub-klasser (eng. *sub-kinds*), mens entallsform forstås heller som en referanse til en individ som bare representerer hele arten, men som ikke er den (Halmøy, 2016:69-70). Påstanden illustreres med følgende eksempler:

(22a) *Dinosaurene*, både tyrannosaurus rex, velociraptor etc, er utryddet (alle som en).

(22b) * *Dinosauren*, både tyrannosaurus rex, velociraptor etc, er utryddingstruet. (op.cit.:70)

I eksemplene (21a)-(21c) og (22a)-(22b) ser vi at det faktisk er noen forskjeller mellom de enkelte substantivformene som anvendes på norsk for å snakke om arter og klasser. Som vi har sett i alle de ovennevnte eksemplene,

¹⁵ Subjektposisjon kan også komme av selve konstruksjonen på en verbfrase. Noen av disse frasene krever også en naken form av substantivet som står i subjektposisjonen i generiske setninger (Delsing, 1993:57).

¹⁶ I artikkelen *On generics* påstår Dahl at generiske utsagn karakteriseres ved bruk av en såkalt generisk tempus (antakelig presens). Dette betyr at påstander dannet ved bruk av generisk tempus gjelder for alle tider, dvs. de er tempusløse. (Dahl, 1975:103).

virker det som om noen av formene passer bedre for én kontekst, andre for en annen, mens i noen situasjoner kan det anvendes mer enn én gitt form av substantivet til å uttrykke samme generisk tolkning. I noen tilfeller er det forfatterne selv som innrømmer at formene kan brukes om hverandre uten å si når det kan gjøres og om det kan påvirke tolkning av en setning eller ikke. Derfor var målet med denne artikkelen å samle opp all tilgjengelig informasjon angående generisitet i norsk.

4. OPPSUMMERING

Begrepet generisitet har blitt relativt lite omtalt i den norske faglitteraturen, både i litteratur om norsk som andrespråk og språkvitenskapelige verk. Jeg har valgt å se på de norske grammatikkbøkene for andrespråkstudenter helt bevist, nemlig for å få en full oversikt over tilgjengelig litteratur angående norsk grammatikk, både for morsmålsbrukere og andrespråkstudenter. Fenomenet virker å skape problemer særlig for ikke-morsmålsbrukere av norsk. Derfor har jeg forventet å finne flere opplysninger om det i de mest generelle håndbøkene om norsk grammatikk. Dessverre ble generisitet beskrevet i disse bøkene på en veldig overfladisk måte. I de fleste analyserte bøkene kan man lese bl.a. at substantiv i både entall og flertall, bestemt og ubestemt form, kan ha generisk betydning som sannsynligvis avhenger av kontekst også. Dette betyr at formene ikke kan brukes om hverandre uten endring i tolkningen.

En mer kompleks beskrivelse av fenomenet finner vi i *Norsk referansegrammatikk*. Boken omhandler de fleste tilfellene av bruk av de enkelte formene ved å illustrere det med eksempler. Det som ikke nevnes i boken er regler angående bruk av de enkelte formene, eller i hvert fall deres funksjon i generiske setninger. Man kunne kanskje tro at det ikke finnes noen klare retningslinjer og at det bare er den språklige intuisjonen som bestemmer om hvilke former som danner en generisk tolkning og i hvilke sammenhenger. I virkeligheten kan dette bare være en mangel på en detaljert beskrivelse av fenomenet i det norske språket.

I noen av de faglige tekstene omtales det forskjellige typer arter og klasser man kan referere til og på hvilken måte det kan gjøres på norsk (se f.eks. Borthen, 2003 og Halmøy, 2016). Til tross for at det oppgis noen eksempler på forskjellige anvendelser av forskjellige substantivformer, er dette ikke nok til å si med all sikkerhet at reglene vil fungere på samme måte i en lengre tekst. Dette er noe som jeg vil særlig legge merke til her. Selv om det finnes noen fagbøker og artikler som omhandler fenomenet i det norske språket, fokuserer de bare på kunstige setninger som analyseres alene og ikke som en del av en tekst. Eksempelene består vanligvis av bare én setning som gjør det umulig å se en bredere kontekst og, med det samme, bestemme om en gitt form er tilknyttet kontekst eller om den kan brukes i andre situasjoner også. I tillegg gjelder alle de tilgjengelige kildene en annen problematikk enn generisitet. Fenomenet

nevnes der bare som en del av en større forskning, men står ikke sentralt i tekstene. Sånne introspektive skildringer av problemet viser at det mangler en omfattende og korpusbasert undersøkelse innen generisitet i norsk som kunne bli et grunnlag for en deskriptiv grammatikkbok.

Selv om det kan virke at det allerede finnes en del bøker om generisitet i andre germanske språk, er disse ikke alltid anvendelige når man skal analysere norsk. Bruk av de enkelte formene av substantivet i engelsk eller tysk ligner på det norske systemet i noen tilfeller, mens i noen andre er de helt forskjellige. Samme gjelder dansk og svensk faglitteratur innen feltet. Man kan til en viss grad referere til retningslinjer angående bruk av generiske utsagn, men disse kan være forskjellige eller til og med ukorrekte i det norske språket. Det å beskrive generisitet fra et rent grammatisk og teoretisk perspektiv er sikkert en god grunnlag til videre forskning på fenomenet. En god undersøkelsesstrategi som en kunne anvende for å utvikle temaet enda mer er å gjennomføre en grunnleggende korpusundersøkelse. Som vist i eksemplene fra andre verk om generisitet (f.eks. angående nederlandsk og svensk), er en slik undersøkelse en effektiv måte å beskrive fenomenet på. Ved å se både på det teoretiske grunnlaget og konfrontere det med faktisk språkbruk (korpus), kan man få en oversikt over generisitets skildring i et språk.

Med denne oversikten over norsk faglitteratur angående generisitet håper jeg å tiltrekke oppmerksomhet til et spennende grammatisk fenomen som ennå mangler en empirisk undersøkelse. Observasjonene kan så utvides med en korpusanalyse av generiske setninger. Som vist ovenfor, er det en tydelig mangel på materialet om generisitet i det norske språket. Til og med sånne fagbøker som *Norsk referansegrammatikk* kommer med kun overfladiske og lite detaljerte beskrivelser av fenomenet. En korpusbasert undersøkelse av norsk er derfor en praktisk løsning man kan ty til for å avgjøre om generisitet er et standardisert fenomen eller ikke. Det å forske på et korpus vil uten tvil gi bedre resultater enn det å se på kunstige generiske setninger som ofte er oversatt fra andre språk for analysens skyld.

REFERANSER

- Boneh, N., Doron, E. (2013). Hab and Gen in the Expression of Habituality. I: A. Mari mfl. (red.), *Genericity* (s. 176-191). Oxford: Oxford University Press.
- Borthen, K. (2003). *Norwegian Bare Singulars*. Phd-avhandling. Trondheim: NTNU.
- Carlson, G. N., Pelletier, F. J. (red.). (1995). *The Generic Book*. Chicago og London: University of Chicago Press.
- Carlsson, Y. (2012). *Genericitet i text*. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis.
- Dahl, Ö. (1975). On generics. I: E. L. Keenan (ed.), *Formal Semantics of Natural Language* (s. 99-111). Cambridge: Cambridge University Press.
- Dahl, Ö., Koptjevskaja-Tamm, M. (2001). Kinship in grammar. I: I. Baron mfl. (red.), *Dimensions of Possession* (s. 201-226). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Delsing, L.-O. (1993). *The Internal Structure of Noun Phrases in the Scandinavian Languages A Comparative Study*. Lund: Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet.

- Dyvik, H. (1979). Omkring fremveksten av artiklene i norsk. I: *Maal og Minne*, hefte 1-2, s. 40-78.
- Faarlund, J. T. (mfl.). (1997). *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Golden, A. (mfl.). (2008). *Norsk som fremmedspråk. Grammatikk*. 3. utgave. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hagen, J. E. (2002). *Norsk grammatikk for andrespråklærere*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Halmøy, M. (2016). *The Norwegian Nominal System. A Neo-Saussurean Perspective*. Berlin/Boston: Mouton De Gruyter.
- Hawkins, J. A. (1978). *Definiteness and Indefiniteness. A Study in Reference and Grammaticality Prediction*. London and New York: Routledge.
- Ionin, T. (mfl.). (2011). An experimental investigation of the expression of genericity in English, Spanish and Brazilian Portuguese. I: *Lingua* 121 (2011), s. 963-985.
- Julien, M. (2005). *Nominal Phrases from a Scandinavian Perspective*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Kulbrandstad, L. A. (1998). *Språkets mønstre. Grammatiske begreper og metoder*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lyons, J. (1977). *Semantics I*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mac Donald, K. (2009). *Norsk grammatikk. Norsk som andrespråk. Teoribok*. Oslo: Cappelen Damm.
- Mac Donald, K. (1997). *Spørsmål om grammatikk. Når norsk er andrespråk*. Oslo: Cappelen.
- Mari, A. mfl. (red.). (2013). *Genericity*. Oxford: Oxford University Press.
- Oosterhof, A. (2008). *The Semantics of Generics in Dutch and Related Languages*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Pelletier, F. J. (2010). *Kinds, Things and Stuff. Mass Terms and Generics*. Oxford: Oxford University Press.
- Rimell, L. (2004). Habitual Sentences and Generic Quantification. I: C. Vineeta mfl. (red.), *WCCFL 23 Proceedings*. Somerville: Cascadilla Press, s. 663-676.
- Strandskogen, Å.-B., Strandskogen, R. (1995). *Norwegian. An Essential Grammar*. London/New York: Routledge.
- Østbye, E., Hansen, O. B. (2014). Elefanter. I: *Store norske leksikon*, <https://snl.no/elefanter>, (10.11.2016)

Anna Kurek

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Katedra Skandynawistyki
al. Niepodległości 4
61-874 Poznań
Poland

anna.kurek@amu.edu.pl